

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Femicide of moord? Over het belang van een feministisch perspectief bij gendergerelateerde moorden

Samadi, M.

Citation

Samadi, M. (2024). Femicide of moord?: Over het belang van een feministisch perspectief bij gendergerelateerde moorden. *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 2024(3), 117-129.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4105346>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4105346>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Femicide of moord? Over het belang van een feministisch perspectief bij gendergerelateerde moorden

13

Mr. dr. M. Samadi*

1. Inleiding

In Nederland is de laatste jaren steeds meer aandacht gekomen voor het fenomeen femicide, veelal gedefinieerd als het opzettelijk doden van vrouwen (of meisjes) vanwege hun gender.¹ Dat is bijvoorbeeld te zien aan de toegenomen media-aandacht voor het fenomeen,² maar ook in de politiek is er meer aandacht voor gendergerelateerd geweld in het algemeen en femicide in het bijzonder.³ Sinds afgelopen jaar gebruikt ook het openbaar ministerie in gevallen van (ex-)partnergeweld tegen vrouwen met een dodelijke afloop de term femicide.⁴ Dit beleid lijkt te zijn gericht op maatschappelijke bewustwording ten aanzien van dit fenomeen, maar heeft bovendien een signalerende functie in die zin dat meer bekendheid met de term ervoor kan zorgen dat ‘rode vlaggen’ sneller worden gezien door hulpverleningsinstanties en politie.⁵

Ook in de Nederlandse strafrechtelijke en criminologische literatuur is de aandacht voor dit fenomeen toegenomen.⁶ De teneur is echter overwegend terughoudend en/of kritisch op het gebruik van deze term. In deze literatuur wordt het gebruik van de term femicide bekritiseerd zonder dat wordt stilgestaan bij de verschillende manieren waarop femicide juridisch relevant kan worden gemaakt, te weten in de straftoemeting, als

strafverzwarende omstandigheid, zelfstandig delict of als beleidsrelevant fenomeen in de aanpak van gendergerelateerd geweld tegen vrouwen. Betoogd wordt dan dat het hier zou gaan om een paraplubegrip dat weinig handvatten biedt voor de aanpak van het probleem en bovendien weinig oog heeft voor de heterogeniteit van de factoren die een rol spelen bij levensdelicten.⁷ Vanuit een strafrechtelijk perspectief wordt voorts gewezen op de (eventuele) ongelijkheid ten gevolge van een zwaardere bestraffing van het misdrijf louter vanwege het geslacht van het slachtoffer.⁸ Voorts wordt het als een weinig handzaam ‘delict’ gezien omdat femicide zou inhouden dat er – naar analogie met het juridisch meer bekende begrip genocide – sprake moet zijn van dubbel opzet: opzet op de dood van het vrouwelijk slachtoffer en opzet op het doden van het slachtoffer *omdat* ze een vrouw is, dus een zeker misogyn motief.⁹

In deze bijdrage bespreek ik wat de waarde kan zijn van het gebruik van de term in het Nederlandse strafrechtelijke beleid en laat zien dat er verschillende manieren zijn waarop femicide kan worden geoperationaliseerd. Daarvoor is het noodzakelijk om allereerst stil te staan bij de achtergrond en ontstaansgeschiedenis van het fenomeen femicide (paragraaf 2). Hoewel het initieel niet om een juridisch begrip ging, is femicide wel als zodanig in bepaalde landen (vooral in Latijns-Amerika) strafbaar

* Mojan Samadi is universitair docent straf(proces)recht aan de Universiteit Leiden.

1. In dit artikel gebruik ik het woord gender of geslacht, inhoudende de genderidentiteit waarmee een persoon zich vereenzelvigd ongeacht of deze persoon geboren is als vrouw of man. Het gaat mij aldus niet om biologisch aangeboren sekse maar gender als sociaal construct.
2. Geheel onbekend was deze term niet, hoogleraar sociologie Römken had al in 1989 dit fenomeen aangekaart in haar boek *Geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties* (Amsterdam: Socialistische uitgeverij Amsterdam 1989). In de afgelopen jaren is de berichtgeving rondom dit onderwerp enorm gestegen in nagenoeg alle belangrijke kranten en nieuwsmedia. Zie onder andere M. van Dongen, ‘Vermoord door partner of ex: “Als een vreemde je zus doodt kun je denken dat het een monster is, nu niet”’, *Volkskrant* 30 januari 2023; M. van Dongen, ‘De onheilspellende waarheid over de moord op vrouwen’, *Volkskrant* 4 maart 2023; K. Bos e.a., ‘Femicide in Nederland: voor deze vrouwen bleek hun relatie een doodvonnis’, *NRC* 24 oktober 2023; ‘Ook Nederland kent femicide, maar we gaan er niet de straat voor op’, *NOS* 29 januari 2023; de zesdelige podcast ‘Vrouwenmoord’ van Hart van Nederland die in 2023 is uitgebracht en de podcast van Saskia Belleman van *De Telegraaf*, ‘Zij is van mij’ uit 2024.
3. Op 8 juni 2023 heeft een rondetafelgesprek plaatsgevonden met Tweede Kamerleden en slachtoffers en nabestaanden van femicide, hulpverleners, beleidsmakers en andere experts; in oktober 2023 heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen waarin zij de regering oproept om prioriteit te geven aan een integrale aanpak van femicide (*Kamerstukken II* 2023/24, 28345, nr. 271).
4. Het eerste nieuwsbericht van het OM over femicide is van februari 2023, zie om.nl/onderwerpen/femicide/nieuws/2023/02/07/om-eist-in-hoger-beroep-23-jaar-cel-voor-femicide-ter-aar; in de loop van het afgelopen jaar heeft het OM steeds vaker die term gebezigd in de media maar ook in de rechtszaal.
5. ‘Allerlei instanties wisten dat hij haar mishandelde – maar het mocht niet baten’, *NRC* 18 december 2023.
6. Zie o.a. M.C.A. Liem, I. de Jong & J. van Maanen, ‘Partnerdoding in Nederland’, *TvV* 2018/4.3; M.C.A. Liem, ‘Femicide: een kritische reflectie op het gebruik van de term’, *Boom Strafblad* 2021, afl. 5, p. 164-166; J.W. Ouwkerk, ‘Strafverzwaring vanwege de persoon van het slachtoffer: kanttekeningen bij een ontwikkeling’, *DD* 2023/13; S.S. Buisman & M.D. Jansen, ‘Moord en doodslag met een seksistisch oogmerk. Een onderzoek naar “femicide” in de rechtspraak’, *DD* 2023/66.
7. Liem 2021; J. Janssen, ‘Een kritische blik op de term femicide’, socialevraagstukken.nl, 8 maart 2023.
8. Janssen 2023; Ouwkerk 2023.
9. Die kritiek klinkt door in de bijdrage van Buisman & Jansen 2023.

gesteld. De totstandkoming van regelgeving omtrent femicide in Mexico is illustratief voor het belang van de politieke en maatschappelijke achtergrond voor de juridisering van deze term (paragraaf 3) en laat zien dat de meerwaarde van het hanteren van het begrip femicide ligt in een contextuele benadering ervan. Deze bespreking roept de vraag op of, en zo ja, hoe femicide in de Nederlandse (strafrechtelijke) context van betekenis is en geoperationaliseerd wordt (paragraaf 4). Tot slot bespreek ik het belang van het gebruik van het begrip femicide en reageer ik op de kritiek die in de literatuur hierop is geuit (paragraaf 5). Ik sluit af met de conclusie dat een adequaat gebruik van het woord femicide een zeker bewustzijn vergt van de maatschappijkritische achtergrond van het woord (paragraaf 6). De feministische traditie waarin het is geboren vraagt in de eerste plaats om een cultuurverandering, dat is geen doelstelling die met de inzet van het strafrecht kan worden bereikt. Daarvoor moeten diverse instrumenten worden benut, maar ook het strafrecht heeft daarin ontegenzeggelijk een rol. Op welke wijze femicide strafrechtelijk relevant kan worden geacht, hangt echter af van de specifieke context waarbinnen dit gendergerelateerde geweld zich afspeelt.

2. Achtergrond van het gebruik van de term femicide

De term femicide is geïntroduceerd door Russell tijdens de *International Tribunal on Crimes Against Women* in 1976.¹⁰ Initieel definieerde Russell femicide als de ‘murder of women by men motivated by hatred, contempt, pleasure, or a sense of ownership of women’.¹¹ In haar latere schrijven verlaat Russell de focus op misogynie en hanteert een bredere definitie van femicide, te weten ‘the killings of females by males for being females’.¹² Door het gebruik van ‘males’ and ‘females’ strekt de definitie zich ook uit over meisjes die eveneens slachtoffer kunnen zijn van deze gendergerelateerde moorden. Russell wijst in dit verband op een breed scala aan gedragingen die onder deze definitie (kunnen) vallen:

‘Femicide is on the extreme end of a continuum of antifemale terror that includes a wide variety of verbal and physical abuse, such as rape, torture, sexual slav-

ery (particularly in prostitution), incestuous and extrafamilial child sexual abuse, physical and emotional battery, sexual harassment (on the phone, in the streets, at the office, and in the classroom), genital mutilation (clitoridectomies, excision, infibulations), unnecessary gynecological operations (gratuitous hysterectomies), forced heterosexuality, forced sterilization, forced motherhood (by criminalizing contraception and abortion), psychosurgery, denial of food to women in some cultures, cosmetic surgery, and other mutilations in the name of beautification. Whenever these forms of terrorism result in death, they become femicides.’¹³

Deze bonte opsomming van handelingen maakt duidelijk dat het hierbij niet (noodzakelijkerwijs) gaat om strafrechtelijk relevant gedrag van een individuele mannelijke dader tegen een vrouwelijk slachtoffer. In de kern gaat het om handelingen die de vrouw als slachtoffer hebben vanwege haar door genderverhoudingen bepaalde plek in de maatschappij. De oorzaak van dat geweld moet aldus worden gezocht in de maatschappelijke ongelijkheid tussen de seksen in de patriarchale samenleving.¹⁴ Voor een adequaat begrip van vrouwenmoord – en in meer algemene zin geweld tegen vrouwen – is het van belang om deze bredere context in ogenschouw te nemen. Namelijk dat dit misdrijf plaatsvindt in en dankzij het patriarchaat, het maatschappelijke stelsel van vrouwenonderdrukking. Dat stelsel brengt mee dat gender de verdeling van macht op alle niveaus in de maatschappij beïnvloedt.¹⁵ Deze gendermachtsverdeling komt op verschillende wijzen¹⁶ tot uiting, maar resulteert mede in het gegeven dat vrouwen disproportioneel vaak het slachtoffer zijn van seksuele geweldsmisdrijven.¹⁷ In de feministische theorie¹⁸ wordt in dit verband gewezen op het masculiene verlangen naar macht, dominantie en controle over de vrouw.¹⁹ De term femicide zoals door Russell geïntroduceerd, verwijst naar vrouwenmoord die diepgeworteld is in een cultuur van masculiniteit en misogynie.

Femicide staat dan ook niet op zichzelf maar is verwant aan meer routinematige of alledaagse vormen van mannelijk geweld zoals (seksuele) intimidatie, aanranding, verkrachting en andere vormen van geweld die alle onderdeel zijn van een alledaagse structuur van vrouwenle-

10. Een internationaal congres, een zogenoemd *people's tribunal*, georganiseerd door activistische feministen (onder andere Diana Russell en de Belgische feministe Nicole Van De Ven) in Palais des Congrès in Brussel op Internationale Vrouwendag. Tijdens het congres kwamen duizenden vrouwen bijeen om te vertellen over het geweld dat hun als vrouwen ten deel valt. Over de term femicide stelt Russell dat zij geïnspireerd is geraakt door de Amerikaanse schrijver Carol Orlock die voornemens was een boek te schrijven met deze titel (J. Radford & D.E.H. Russell, *Femicide. The politics of woman killing*, New York: Twayne Publishers 1992, p. xiv).

11. J. Caputi & D.E.H. Russell, ‘Femicide: Sexist terrorism against women’, in: Radford & Russell 1992, p. 15.

12. D.E.H. Russell, ‘Defining femicide and related concepts’, in: D.E.H. Russell & R.A.H. Harmes (red.), *Femicide in global perspective*, New York: Teachers College Press 2001, p. 12-28.

13. J. Caputi & D.E.H. Russell, ‘Femicide: Sexist terrorism against women’, in: Radford & Russell 1992, p. 15.

14. J. Radford, ‘Introduction’, in: Radford & Russell 1992, p. 6.

15. Zie bijv. A. Saini, *The Patriarchs: The Origins of Inequality*, London: Beacon Press 2023.

16. Tegenwoordig vaak aangeduid met de ‘kloof’: loonkloof, pensioenkloof, gezondheidskloof, datakloof etc., zie uitgebreid C. Criado Perze, *Onzichtbare vrouwen. Licht op dubieuze data in een voor mannen ontworpen wereld*, Amsterdam: Prometheus 2021.

17. R. Römkens e.a., *Violence against women. European Union survey results in the Dutch context*, Amsterdam: maart 2016.

18. Er is niet één feministische theorie, de feministische literatuur is rijk aan vele perspectieven en denkrichtingen en kent onder andere het liberale, socialistische en radicale feminisme, met ieder eigen vertakkingen en denkrichtingen (zie daarvoor uitgebreid: C. Weedon, *Feminism. Theory and politics of difference*, Oxford: Blackwell Publishers 1999). Wat zij echter gemeen hebben is de erkenning van het bestaan van een maatschappelijk systeem van vrouwenonderdrukking en het uiteindelijk doel om door verandering van dit systeem gendergelijkheid te bereiken.

19. Radford 1992, p. 3-4.

vens.²⁰ Het wordt aldus geplaatst binnen het zogenoemde *continuum of sexual violence*, waarbij femicide aan het einde van dit continuüm ligt.²¹

Het is een term die tot stand is gekomen in de feministische theorievorming en benadering van geweld, dat is een benadering die uitgaat van een vrouwelijk perspectief. Ten grondslag aan deze benadering (en dus ook term) ligt de erkenning dat er een zekere dissonantie is in de belevingswereld van mannen en vrouwen ten aanzien van geweld, in het bijzonder seksueel geweld. Een feministisch perspectief op dit geweld vertrekt vanuit de belevingswereld van de vrouw en geeft prioriteit aan haar ervaring, beleving en perceptie van dit geweld, boven de intenties van de man; ‘the woman’s right to name her own experience’.²² Het zichtbaar maken, benoemen en definiëren van geweld tegen vrouwen is een centraal thema binnen het feminisme:

‘A central principle of feminism, particularly well-illustrated in work on sexual violence, has been to address the politics of naming. Creating and giving meaning to language in order to document the reality of women’s lives has been a constant theme within feminist praxis.’²³

Naast het benoemen en agenderen van dit probleem, beoogde Russell met haar definitie ook politisering en juridisering van dit fenomeen.²⁴ Ook wat dat betreft, sloot ze aan bij een feministische traditie.²⁵ Misdrijven als relationeel geweld, seksuele intimidatie, seksueel misbruik en verkrachting – veel van wat we nu als gendergerelateerde misdrijven aanmerken – zijn misdrijven die door de niet aflatende inzet van feministen politiek (en juridisch) zijn geagendeerd en uit de private sfeer zijn getrokken.²⁶

Deze term is aldus geboren in de sociologisch-feministische literatuur en heeft tegen die achtergrond zijn betekenis gekregen. Het hanteren van deze term (in een andere – bijvoorbeeld juridische – context) vergt een zeker bewustzijn van deze bredere betekenis en achtergrond ervan.

De vraag is echter op welke wijze femicide geconceptualiseerd zou moeten (of kunnen) worden in het (straf) recht. Moord en doodslag zijn immers sinds jaar en dag strafbaar gesteld en femicide kan reeds onder die genderneutrale strafbepalingen worden gebracht. Heeft het gebruik van de term femicide dan nog enige waarde? Zoals duidelijk zal worden, zijn er verschillende strafrechtelijke antwoorden mogelijk op gendergeweld; een bijzondere strafbaarstelling of een hogere strafbedreiging zijn slechts twee mogelijkheden, maar daarnaast kan ook worden gedacht aan een andere aanpak in het opsporings- en vervolgingsbeleid of een andere samenwerking tussen de strafvorderlijke overheid en andere (hulpverlenings)instanties.

3. Femicide als juridisch concept

In het licht van de ontstaansgeschiedenis van de term femicide verbaast het niet dat de term zich juridisch moeilijk laat definiëren, een kritiekpunt dat ook in de literatuur wordt onderstreept.²⁷ Met het fenomeen wordt immers niet alleen bedoeld op strafbaar handelen, maar het brengt dat nadrukkelijk in verband met een bepaalde culturele, historische en maatschappelijke achtergrond waartegen dat handelen nadere betekenis krijgt en gewaardeerd dient te worden. Een dergelijke benadering lijkt op het eerste oog niet makkelijk te rijmen met het karakter van het Nederlandse strafrecht dat juist uitgaat van het handelen van het vrije en autonome individu. Immers, de socio-historische context waarbinnen dat individu zijn gedraging verricht – hoezeer ook verklarend voor zijn handelen – wordt doorgaans niet als een strafrechtelijk relevant gegeven beschouwd.

Er is echter in de afgelopen twee decennia steeds meer ruimte gekomen in het (internationale) recht en beleid voor een dergelijke contextuele benadering.²⁸ Het fenomeen gendergerelateerde misdrijven – waar femicide onmiskenbaar onder valt – is vooral in het (internationale) mensenrechtenrecht tot wasdom gekomen en in diverse rechtsinstrumenten worden de maatschappelijke oorzaken ervan benoemd en erkend. Het meest krachtig-

20. Radford & Russell 1992, p. xiii.

21. Deze term is geïntroduceerd door Liz Kelly en verwijst naar alle vormen van misbruik, dwang en geweld die mannen op vrouwen toepassen. Zie L. Kelly, ‘The continuum of sexual violence’, in: J. Hanmer & M. Maynard (red.), *Women, Violence and Social Control. Explorations in Sociology*, London: Palgrave Macmillan 1987, p. 46-60; en L. Kelly, *Surviving sexual violence*, Minneapolis: University of Minnesota Press 1988.

22. Radford 1992, p. 3.

23. L. Kelly, S. Burton & L. Regan, ‘Beyond Victim or Survivor: Sexual Violence, Identity and Feminist Theory and Practice’, in: L. Adkins & V. Merchant (red.), *Sexualizing the social. Power and the organization of sexuality*, London: Palgrave Macmillan 1996, p. 77.

24. M. Dawson & S. Mobayed Vega (red.), *The Routledge International Handbook on Femicide and Feminicide*, Londen: Routledge 2023, p. 5.

25. Russell verwijst in haar werk ook meermaals naar het werk van de radicale feminist en gezaghebbende academicus Catherine MacKinnon en haar invloed op de strafbaarstelling van *sexual harassment* van vrouwen (C.A. MacKinnon, *Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination*, New Haven/London: Yale University Press 1979).

26. Zie uitgebreid R.G. Rönkens, ‘De invloed van vrouwen- en mensenrechtenbeweging op het debat en de aanpak van gendergerelateerd geweld’, *Sociologie* 2016, afl. 3, p. 295-319.

27. Liem 2021.

28. Zie bijvoorbeeld het rapport van de Algemene Vergadering van de VN inzake geweld tegen vrouwen waarin de analyse wordt onderstreept dat de oorzaken van geweld tegen vrouwen moeten worden gezocht in de ‘broader context of systemic gender based discrimination against women and other forms of subordination. Such violence is a manifestation of their historically unequal power relations between women and men reflected in both public and private life’ (UN, *In-depth study on all forms of violence against women. Report of the Secretary-General* (A/61/122/Add.1), 2006, p. 27). In 2012 werd tijdens een vergadering van de Academic Council on the United Nations System de Vienna Declaration on Femicide aangenomen waarin dit misdrijf gedefinieerd wordt als ‘the killing of women and girls because of their gender’ (UN Economic and Social Council (E/CN.15/2013/NGO/1), 2012).

ge Europese²⁹ instrument in dat verband is het Verdrag van Istanbul dat geweld tegen vrouwen nadrukkelijk verbindt met 'historisch ongelijke machtsverhoudingen tussen vrouwen en mannen', met als gevolg de 'overheersing en discriminatie van vrouwen door mannen'.³⁰ Het verdrag wijst er voorts op dat het structurele karakter van dat gendergerelateerde geweld een van de 'cruciale sociale mechanismen [is] waarmee vrouwen ten opzichte van mannen in een ondergeschikte positie worden gedwongen'.³¹

Deze contextuele benadering van gendergerelateerde misdrijven brengt mee dat de definitie en invulling van femicide als juridisch relevante term eveneens afhankelijk is van de specifieke maatschappelijke context en culturele historie waarbinnen deze wordt gebezigd. Illustratief daarvoor is de bijzondere strafbaarstelling van femicide (en de daarmee verwante term feminicide, waarover in het navolgende meer) in Mexico waar de politisering en juridisering van deze term instrumenteel is geweest voor het bewerkstelligen van maatschappelijke verandering.

Sinds de introductie van de term femicide door Russell is er – in ieder geval in genderstudies en feministische literatuur – aandacht geweest voor dit fenomeen. Mede door de inzet van activisten, ngo's en andere *grass-roots*-bewegingen, heeft deze wetenschappelijke kennis over femicide in bepaalde landen geleid tot een bijzondere strafbaarstelling van dit misdrijf. Latijns-Amerikaanse landen zijn in dat opzicht een voorloper, waar femicide al jaren hoog op de politieke agenda staat wat in achttien landen tot een bijzondere strafbaarstelling heeft geleid.³²

Hoewel Mexico niet het eerste land was dat een bijzondere strafbaarstelling voor vrouwenmoord introduceerde (dat was Costa Rica), is het wel toonaangevend geweest voor de juridische begripsbepaling en betekenis van de bijzondere strafbaarstelling van femicide. Dat is te wijten aan het extreme geweld tegen vrouwen in met name de grensgebieden met de Verenigde Staten vanaf het midden van de jaren negentig en de maatschappelij-

ke onrust naar aanleiding daarvan. De actieve inzet van Mexicaanse vrouwenrechtenorganisaties, daarbij geholpen door internationale organisaties zoals Amnesty International en de *Committee on the Elimination of Discrimination against Women*, heeft uiteindelijk geleid tot vergaande wijzigingen in wetgeving en beleid in Mexico.³³ In dat verband komt veel lof toe aan de Mexicaanse academicus en politicus Marcela Lagarde die de term *feminicidio* introduceerde in het wetenschappelijke en politieke debat in Mexico.³⁴ De totstandkoming van deze term hield verband met de intensivering van gendergerelateerd geweld in Ciudad Juarez vanaf het midden van de jaren negentig.³⁵ Kenmerkend voor deze situatie was niet alleen de toename van het aantal vrouwenmoorden, maar ook het daarmee gepaard gaande excessieve geweld bestaande uit verkrachtingen, martelingen en verminingen van vrouwenlichamen (het afsnijden van borsten en genitaliën).³⁶ Er zijn vele verklaringen gegeven voor dit geweld tegen vrouwen rondom Ciudad Juarez.³⁷ Zo wees de Mexicaanse overheid op de komst van de *Maquiladoras*-industrie³⁸ waarin met name (jonge) vrouwen te werk werden gesteld, ten gevolge waarvan een verandering in de traditionele genderrolverhouding plaatsvond omdat veel vrouwen de kostwinner werden.³⁹ Deze verandering strookte niet met de patriarchale maatschappelijke opvattingen over de positie van de vrouw en zorgde om die reden voor spanning in de samenleving, aldus de Mexicaanse overheid. De combinatie met al bestaande problemen, zoals het gebrek aan overheidsdiensten in veelal arme gebieden van Mexico en het toegenomen (vuurwapen)geweld in verband met de drugsproblematiek in de grensgebieden, zorgde voor deze uitbarsting van geweld tegen vrouwen.⁴⁰ Ondanks de erkenning (en zelfs duiding) van dit geweld als gendergerelateerd, kenmerkte de situatie zich voorts door het uitblijven van een (adequate) overheidsreactie. Nabestaanden werden niet serieus genomen wanneer zij melding deden bij de politie, de schuld werd gelegd bij de vrouwen die zich onvoorzichtig zouden hebben ge-

29. De Conventie van Belém do Pará (Inter-American convention on the prevention, punishment and eradication of violence against women) uit 1994 sluit nauw aan bij de letter en geest van het Verdrag van Istanbul en is al meermaals succesvol aangehaald voor het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens, zie onder meer: IACHR 25 november 2006, Serie C. nr. 160 (*Miguel Castro Castro t. Peru*); IACHR 24 november 2009, Serie C. nr. 211 (*De la Masacre de las dos Erres t. Guatemala*); IACHR 31 augustus 2010, Serie C. nr. 216 (*Rosendo Cantú e.a. t. Mexico*).

30. Preamble Verdrag van Istanbul.

31. Preamble Verdrag van Istanbul.

32. S. Mobayed Vega, 'Femi(ni)cide. A global archeology of knowledge', in: Dawson & Mobayed Vega 2023, p. 18.

33. P. García-Del Moral & P. Neumann, 'The Making and Unmaking of Feminicidio/Femicidio Laws in Mexico and Nicaragua', 53 *Law & Society Review* 2019, 53, p. 455-459 en 461-462; M. Lagarde y de los Ríos, 'Preface: Feminist keys for understanding feminicide. Theoretical, Political and Legal Construction', in: R-L. Fregoso & C.L. Bejarano (red.), *Terrorizing women. Feminicide in the Americas*, New York: Duke University Press 2010. Zie ook IACHR 16 november 2009, Series C. nr. 205, *Gonzales e.a. t. Mexico* (hierna: *Cotton Field*), par. 116-119.

34. Lagarde was vanaf 2003 lid van de Kamer van Afgevaardigden (het Lager Huis van de Mexicaanse federale wetgever) en heeft in die hoedanigheid de speciale commissie (Comisión Especial para Conocer y Dar Seguimiento a las Investigaciones Relacionadas con los Femicidios en la República Mexicana y a la Procuración de Justicia Vinculada) geleid naar het fenomeen femi(ni)cide in Mexico. Lagarde 2010, p. xvi-xvii.

35. Committee on the Elimination of Discrimination against Women (32nd session), January 2005, p. 9-10. un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw32/CEDAW-C-2005-OP.8-MEXICO-E.pdf; *Cotton Field*.

36. *Cotton field*, par. 126-127, 138.

37. Zie onder andere: CEDAW 2005, p. 8-9; Lagarde 2010.

38. Fabrieken die zich in de grensstreek tussen de VS en Mexico vestigen vanwege een gunstig belastingklimaat door het NAFTA-verdrag.

39. *Cotton field*, par. 129-130.

40. *Cotton field*, par. 130.

dragen en als de politie al in beweging kwam, verliep het onderzoek halfslachtig en onzorgvuldig.⁴¹

Vanaf het begin van de eeuwwisseling is de Mexicaanse overheid door verschillende internationale organisaties, alsmede het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens veroordeeld voor de schending van de rechten van vrouwen (mede) ten gevolge van de strafeloosheid waarmee deze misdrijven gepaard (zijn ge) gaan.⁴² In de bekende *Cotton field*-zaak (vernoemd naar de katoenvelden waar de lichamen van de vrouwen werden gevonden), oordeelde het Inter-Amerikaanse Hof dat:

‘This judicial ineffectiveness when dealing with individual cases of violence against women encourages an environment of impunity that facilitates and promotes the repetition of acts of violence in general and sends a message that violence against women is tolerated and accepted as part of daily life.’⁴³

Het is tegen deze achtergrond dat Lagarde de definitie van femicide aanpaste aan de Mexicaanse context om er een element van straffeloosheid aan toe te voegen en daarmee de term *feminicidio* introduceerde. Sinds 2007 wordt femicide in de Mexicaanse federale wetgeving als volgt gedefinieerd:

‘the extreme form of gender violence against women, resulting from the violation of their human rights in the public and private sphere, comprising a series of misogynous conducts that can lead to the impunity of the State and society and may culminate in the homicide or other forms of violent death of women.’⁴⁴

Ondanks de begripsbepaling van *feminicidio*, gaat het hier niet om een strafbaarstelling, maar om een wet waarin de regels zijn opgesteld voor een adequate overheidsreactie op feminicidaal geweld. Deze wet – die geïmplementeerd diende te worden in de wetgeving van de verschillende Mexicaanse deelstaten – bepaalt (onder andere) wanneer een geweldsuitbarsting gekwalificeerd moet worden als *feminicidio* en welke verplichtingen een dergelijke kwalificatie met zich brengt voor de (lokale) overheid, zoals het nemen van maatregelen ter beëindiging ervan en/of voorkoming van verder geweld, het instellen van onafhankelijk en transparant (strafvor-

derlijk) onderzoek en het bieden van herstel en compensatie aan slachtoffers en nabestaanden.⁴⁵

Het is tevens goed te noteren dat naast deze verplichtingen ter preventie, bescherming en bijstand aan slachtoffers, de Mexicaanse federale strafwetgeving sinds 2012 ook een bijzondere strafbaarstelling kent voor dit misdrijf, die gepaard gaat met een hogere strafbedreiging dan het genderneutrale misdrijf *homicidio*, te weten 40-60 jaar in plaats van 30-60 jaar voor moord.⁴⁶ De strafwet definieert het misdrijf femicide als het gendergerelateerd doden van een vrouw, waarbij de (objectieve) context waarbinnen de gedraging heeft plaatsgevonden bepalend is voor die kwalificatie. Bijvoorbeeld omdat het doden gepaard is gegaan met het gebruik van (seksueel) geweld tegen het slachtoffer, er sprake was van een intieme of affectieve relatie tussen het slachtoffer en de dader, of het lichaam van het slachtoffer op een publieke plaats is achtergelaten (waarbij laatstgenoemde context een directe verwijzing is naar Ciudad Juárez).⁴⁷ De delictsomschrijving verlangt aldus niet een specifiek misogyn oogmerk (dan wel het juridisch meer onbestemde motief) bij de dader. Het gegeven dat het gaat om moord in een context waarbinnen het slachtoffer in veruit de meeste gevallen vrouw is, brengt mee dat het vrouwelijk slachtofferschap geen toeval is en daarmee is het vaststellen van die objectieve context voldoende voor het vaststellen van het misdrijf femicide.

Het initiële juridische gebruik van de term femicide in Mexico hield verband met het klimaat van straffeloosheid waarmee het excessieve geweld tegen vrouwen gepaard ging.⁴⁸ In de definitie van Lagarde die werd overgenomen in de eerste federale wetgeving over dit fenomeen ligt aldus een belangrijke nadruk op de rol die de staat speelt bij gendergerelateerde moorden. Volgens Lagarde ging het om geweld met een endemisch karakter dat bovendien symbolisch was. Het benadrukte de rechteloosheid van vrouwen in een samenleving waarin zij al een ongeschikte rol vervullen. Lagarde stelt hierover:

‘In Mexico there are two levels at which the rule of law has broken down in relation to women: first, in the concept of legality, which does not apply to women; and second, in the everyday gender violence perpetrated by men in social life, further violating the human rights of persons and legality. The institutions are over-

41. *Cotton field*, par. 146-163.

42. *Cotton field*, par. 164-411; CEDAW 2005; Amnesty International, Mexico: *Intolerable Killings: 10 years of abductions and murder of women in Ciudad Juárez and Chihuahua* (AMR 41/026/2003), 10 augustus 2003, te raadplegen via: Mexico: *Intolerable Killings: 10 years of abductions and murder of women in Ciudad Juárez and Chihuahua* – Amnesty International.

43. *Cotton field*, par. 388.

44. Artikel 21 Ley General de Acceso de las Mujeres a una Vida Libre de Violencia. Deze federale wet diende geïmplementeerd te worden door de verschillende staten. Een proces dat maar ten dele leek te zijn gelukt (zie García-Del Moral & Neumann 2019, p. 469; zie voorts over de problemen met de strafrechtelijke vervolging van femi(ni)cide in Mexico: P. Toledo Vázquez, *Feminicidio – Consultoría para la Oficina en México del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los derechos humanos*, Mexico Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Mexico City 2009).

45. De *Ley General de Acceso de las Mujeres a una Vida Libre de Violencia* heeft betrekking op gendergerelateerd geweld tegen vrouwen in algemene zin; de overheidsreactie op *feminicidio* beslaat slechts één onderdeel van die wet (artikelen 21-26).

46. Artikel 325 Federale Wetboek van Strafrecht van Mexico. Zie voor een Engelse vertaling daarvan: Latin American Model Protocol for the investigation of gender-related killings of women (femicide/feminicide), OHCHR/UN Women 2015, Annex 1, p. 149.

47. *Supra*.

48. Lagarde stelt naar aanleiding van het onderzoek dat zij verrichtte in het kader van de speciale commissie naar femicide (zie voetnoot 33) dat het excessieve geweld tegen vrouwen een wijdverbreid probleem vormde in Mexico en zich niet beperkte tot Ciudad Juárez (Lagarde 2010, p. xvii-xxi).

taken because they are obsolete or because the law and the procedures for its enforcement are obsolete. In social life, illegality prevails across multiple spheres and activities, and women, who are already disadvantaged by their gender, find themselves at even greater risk.⁴⁹

Deze context van straffeloosheid speelt niet in alle Latijns-Amerikaanse landen waar de concepten femicide en feminicide zijn gejuridiseerd. Dat is duidelijk zichtbaar in het wetgevingsproces, de uiteindelijke formulering van het misdrijf in de strafwetgeving en de bijzondere focus ervan in de respectievelijke landen. Zo lag ten tijde van de invoering van de strafbaarstelling van femicide in Costa Rica (het eerste land met een dergelijke bijzondere strafbaarstelling) de focus op (ex-) partnerdoding omdat dat type geweld als het primaire gendergerelateerde misdrijf werd gezien (en nog altijd focust de strafbaarstelling in de Costa Ricaanse wet zich op vrouwenmoord in intieme relaties).⁵⁰ In andere landen, zoals Honduras, Nicaragua en Mexico lag de focus initieel wel op de 'medeplichtigheid' van de staat vanwege het ontstaan van een klimaat van straffeloosheid.⁵¹ De juridische operationalisering van femicide zag daarom in de eerste plaats op het scheppen van verantwoordelijkheden voor die staten om actie te ondernemen tegen dit type geweld.

Kortom, het is de specifieke maatschappelijke, culturele en politieke context waarbinnen vrouwenmoord plaatsvindt die bepalend is voor het strafrechtelijk raamwerk als reactie daarop.

4. Femicide als beleidsrelevant concept in de Europese en Nederlandse context

Het moge duidelijk zijn dat de specifieke problemen die zich in Mexico voordeden (en in zekere zin nog altijd aanwezig zijn⁵²) niet van toepassing zijn in de Nederlandse of West-Europese context. Niettemin is ook in de Europese context (dodelijk) geweld tegen vrouwen een wijdverspreid probleem.⁵³ Binnen deze Europese con-

text is femicide vooralsnog met name in beleidsmatige zin geoperationaliseerd.⁵⁴

In dat verband is het vierjarige onderzoek *Femicide across Europe* dat door de *European Cooperation in Science and Technology (COST Association)* is verricht van belang geweest.⁵⁵ De onderzoeksgroep beoogde (onder andere) om tot een theoretisch en interdisciplinair raamwerk en een begripsbepaling te komen van femicide om zo vergelijkend onderzoek over femicide in Europa te faciliteren en te bevorderen, en uiteindelijk (gezamenlijk) beleid en wetgeving tegen femicide mogelijk te maken.⁵⁶ In het onderzoek wijst de onderzoeksgroep op de twee definities die het Europese Instituut voor Gendergelijkheid (EIGE) hanteert. De eerste is een algemene juridische definitie, dat wil zeggen de gedraging die strafbaar is gesteld. Deze sluit aan bij de hierboven genoemde (internationale) definities van femicide: 'het doden van vrouwen en meisjes vanwege hun gender'.⁵⁷ Tegelijkertijd stelt het EIGE vast dat femicide (ten tijde van het onderzoek van het EIGE) in geen van de EU-lidstaten als zodanig strafbaar gesteld is. Voor statistische doeleinden is dan ook een andere (statistische) definitie nodig,⁵⁸ te weten 'the killing of a woman by an intimate partner and the death of a woman as consequence of a practice that is harmful to women'.⁵⁹ Als femicide wordt dan ten eerste aangemerkt vrouwenmoord in de context van (ex-)partnergeweld en tevens andere gendergerelateerde moorden zoals in de context van seksueel geweld, het doden van een zwangere vrouw, eengerelateerde doden, doden ten gevolge van genitale mutilatie of een verkeerd uitgevoerde abortus die leidt tot de dood van de vrouw.⁶⁰

De onderzoeksgroep sluit zich aan bij het hanteren van deze dubbele definitie, waarbij één definitie wordt gehanteerd die meer oog heeft voor de uiteenlopende elementen die in de verschillende lidstaten meer of minder relevant kunnen zijn. Deze uitsplitsing van de verzamelde data maakt een vergelijking van de cijfers uit de verschillende landen mogelijk en maakt inzichtelijk welk type vrouwenmoord veelvoorkomend is en welke trends daarbinnen zichtbaar zijn.⁶¹ Daarnaast wordt een tweede

49. Lagarde 2010, p. xxii.

50. M. Sagot & C. Cabañas, 'When Violence against Women Kills. Femicide in Costa Rica, 1990–99', in: Fregoso & Bejarano 2010, p. 138–156; Latin American Model Protocol for the investigation of gender-related killings of women (femicide/feminicide), OHCHR/UN Women 2015, Annex 1, p. 147. De Costa Ricaanse strafbaarstelling luidt als volgt: 'A prison sentence of 20 to 35 years will be imposed to the person that kills a woman with whom he maintained a relationship of marriage, a union declared or not.'

51. Latin American Model Protocol for the investigation of gender-related killings of women (femicide/feminicide), OHCHR/UN Women 2015, Annex 1.

52. Femi(ni)cide is nog altijd een groot probleem in Mexico, zie bijv. S.M. Frías, 'Femicide and Feminicide in Mexico: Patterns and Trends in Indigenous and Non-Indigenous Regions', *Feminist Criminology* 2023, 18(1), p. 3–23.

53. S. Weil, 'Research and prevention of femicide across Europe', in: S. Weil, C. Corradi & M. Naudi (red.), *Femicide across Europe: Theory, research & prevention* (COST Action IS1260), Bristol: Policy Press 2018, p. 2.

54. Malta en Cyprus kennen als enige landen in Europa wel een bijzondere strafbaarstelling voor femicide, zie M. Naudi e.a., *EU Policy brief on femicide prevention. Fem-United Project*, 2022, p. 12 (te raadplegen via: ifes.fau.de/files/2022/12/FEM-UnitED_EU-Policy-Brief-FINAL.pdf).

55. Zie het rapport: Weil, Corradi & Naudi 2018.

56. Weil 2018, p. 3.

57. Het EIGE stelt dat onder een juridische definitie wordt verstaan 'what constitutes an offence by law'. Tegelijkertijd erkent het dat femicide in geen van de EU-lidstaten als zodanig strafbaar is gesteld. (European Institute for Gender Equality, *Terminology and Indicators for Data Collection – Rape, femicide and intimate partner violence*, Vilnius: EIGE 2017, p. 29 en 33).

58. Deze *statistical definition* heeft tot doel om inzichtelijk te maken waarover precies data wordt verzameld: om welke categorieën en classificaties het precies gaat en welke factoren daarbij worden meegenomen (EIGE 2017, p. 29).

59. EIGE 2017, p. 29.

60. EIGE 2017, p. 34–35; M. Grzyb, M. Naudi & C. Marcuello-Servós, 'Femicide definitions', in: Weil, Corradi & Naudi 2018, p. 22–23.

61. Grzyb, Naudi & Marcuello-Servós 2018, p. 28–29.

definitie gehanteerd die aansluit bij de ruime invulling die Russell geeft aan de term femicide, omdat het gebruik van die oorspronkelijke definitie tot uiting brengt dat het de patriarchale verdeling van macht is die de voedingsbodem vormt voor femicide, en dat het in de kern dus niet gaat om de verschillende vormen waarin het uitmondt. De bevindingen van de onderzoeksgroep, alsmede de onderzoeken van het EIGE, maken duidelijk dat binnen de Europese context femicide met name betrekking heeft op (ex-)partnergeweld met een dodelijke afloop.⁶² Dat wil niet zeggen dat buiten deze context geen femicide bestaat in Europa – noch dat dit type femicide in andere delen van de wereld niet of minder aanwezig is – het benadrukt slechts dat binnen het brede spectrum van gendergerelateerde vrouwenmoord, het zwaartepunt ligt op het doden van vrouwen in intieme relaties.⁶³ Ook in Nederland heeft de maatschappelijke en politieke bewustwording rondom dit thema zich met name gecentreerd rondom moord en doodslag in intieme relaties.⁶⁴ De aandacht voor dit onderwerp heeft een vlucht genomen sinds de moord op de zestienjarige Hümeýra door haar ex-vriend in december 2018.⁶⁵ Hümeýra werd op klare dag doodgeschoten op haar middelbare school. In de maanden voorafgaand aan deze gebeurtenis had ze (tevergeefs) aan de bel getrokken bij verschillende instanties vanwege ernstige bedreigingen die haar ex-vriend had geuit. De Inspectie Justitie en Veiligheid concludeerde in 2019 dat politie, OM, Veilig Thuis en Veiligheidshuis ernstig waren tekortgeschoten in de bescherming van Hümeýra.⁶⁶ Door deze casus werd het belang van een integrale aanpak bij geweld in intieme relaties politiek op de kaart gezet. Sinds enkele jaren wordt het gebruik van het woord femicide in het Nederlandse debat dan ook doorgaans gekoppeld aan moord en doodslag in intieme relaties en dat is niet onterecht. Relationeel geweld⁶⁷ tegen vrouwen vindt op zeer grote schaal plaats, schattingen lopen uiteen tussen de 12-22% voor Europese vrouwen.⁶⁸ Volgens het OM – dat zich baseert op cijfers van het CBS – verkeert één op de tien Nederlanders thuis in een ge-

welddadige situatie en zijn vrouwen binnen relaties zes keer vaker slachtoffer van structureel en ernstig geweld dan mannen.⁶⁹ In de periode 2017 en 2021 werden er gemiddeld 43 vrouwen per jaar gedood, van wie 56% door een (ex-)partner. Twintig jaar terug was dat nog 31%. Bij mannen ligt dat percentage onder de vijf procent.⁷⁰ Hoewel moord en doodslag over de gehele linie afneemt, blijft het percentage vrouwenmoord in intieme relaties gelijk.⁷¹

In hoeverre deze cijfers een adequaat beeld van de werkelijkheid weergeven staat echter ter discussie. Atria, het kenniscentrum voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, wijst op het zogenoemde *dark number*. Omdat het CBS gebruikmaakt van informatie uit de burgerlijke stand om de relatie tussen dader en slachtoffer te categoriseren, is er geen compleet beeld aangezien niet alle relaties op die manier zijn geregistreerd (wrang genoeg valt de casus Hümeýra volgens deze cijfers niet onder intiem partnergeweld).⁷² Daar komt bij dat niet alle daders worden opgespoord. Ook vanuit criminologisch perspectief is het beeld enigszins anders. In onderzoek van Liem e.a. wordt uitgegaan van een lager percentage van partnergeweld (te weten 52%)⁷³ en bovendien blijkt uit ander criminologisch onderzoek dat de trend juist een lichte daling van het aantal partnerdodingen laat zien.⁷⁴ Alleen al vanwege deze uiteenlopende cijfers en trends zou het goed zijn op een meer gestructureerde wijze data te verzamelen over femicide. Het is wat dat betreft dan ook een groot gemis dat Nederland – als een van de weinige EU-lidstaten – niet meedoet aan het European Observatory on Femicide. Een samenwerkingsverband dat is voortgevloeid uit het onderzoek COST Action *Femicide across Europe* en zich bezighoudt met het verzamelen van data over femicide, het monitoren van lidstaten in dezen, het bevorderen van onderzoek naar femicide en het verkrijgen van inzicht in de context waarbinnen in de betreffende Europese landen sprake is van femicide en het mogelijk maken van een vergelijking tussen deze landen.⁷⁵

62. European Union Agency for Fundamental Rights, *Violence against women: an EU-wide survey*, Luxemburg: Publications Office of the European Union 2014 (te raadplegen via: fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report).

63. Relationeel geweld met een dodelijke afloop (tegen vrouwen) komt in alle delen van de wereld op grote schaal voor maar het is nog lastig dat cijfermatig in beeld te brengen vanwege de onvolledigheid van data, zie bijv. United Nations Office on Drugs and Crime, *Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide). Global estimates of female intimate partner/family-related homicides in 2022*, UNODC 2023, te raadplegen via: unwomen.org/sites/default/files/2023-11/gender-related-killings-of-women-and-girls-femicide-feminicide-global-estimates-2022-en.pdf.

64. Zie voetnoot 1.

65. J. Davidse, 'De zaak Hümeýra', *Opportuun* 2021/4.

66. Inspectie Justitie en Veiligheid, *Inspectieonderzoek naar de aanpak van de stalking door Bekir E.*, Den Haag 2019.

67. In de literatuur bestaat er discussie over het belang van woordgebruik bij dit type geweld. Zo verzet Römkens zich tegen het gebruik van het woord 'huiselijk geweld' omdat hierin de veronderstelling schuilt dat het om een privéaangelegenheid gaat. In dit artikel gebruik ik daarom de term relationeel geweld of geweld in intieme relaties. Zie voor een verkenning van de discussie in de internationale literatuur: J. Herring, *Domestic abuse and human rights*, Cambridge: Intersentia 2020, p. 1-3.

68. Explanatory report to the Istanbul Convention (12-15%); *Violence against women: an EU-wide survey* 2014 gaat uit van 22%.

69. I. Evers, 'Femicide in Nijmegen', *Opportuun* 2024/1 (te raadplegen via: magazines.openbaarministerie.nl/opportuun/2024/01/femicide-in-nijmegen).

70. *Opportuun* 2024, verwijzend naar cijfers CBS: cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2022/39/moord-en-doodslag-2021.

71. Evers 2024.

72. 'Femicide', Atria, 3 maart 2023 (te raadplegen via: atria.nl/nieuws-publicaties/geweld-tegen-vrouwen/wat-is-femicide/).

73. Liem e.a. 2018, p. 34-53.

74. Dit onderzoek richt zich op de periode 2009-2014, maar volgens de onderzoekers laat het onderzoek zien dat de dalende trend sinds 1992 zichtbaar is en dat het hier om een langetermijntrend gaat: M.C.A. Liem & P. Aarten, *Dutch Homicide Monitor 1992-2019*, Leiden: Universiteit Leiden; zie recent: M.C.A. Liem & P. Aarten, 'Unravelling the homicide drop: disaggregating a 25-Year homicide trend in the Netherlands', *European Journal on Criminal Policy and Research* 2021/29, p. 1-26.

75. S. Weil & M. Naudi, 'Towards a European Observatory on Femicide', in: Weil, Corradi & Naudi 2018, p. 168-170.

Ondanks het gebrek aan eenduidige data en de interpretatie daarvan, gebruikt het OM de CBS-cijfers en hanteert sinds 2023 nadrukkelijk de term femicide in zijn beleid inzake 'huiselijk geweld'.⁷⁶ Dat OM-beleid is onderdeel – en een nadere specificering – van de nationale aanpak 'Veiligheid Voorop', in welk verband Veilig Thuis, politie, OM, reclasseringsorganisaties en de Raad voor de Kinderbescherming vroegtijdig en intensief samenwerken op het gebied van 'huiselijk geweld en kindermishandeling'.⁷⁷ Onder deze vlag is in 2018 het nationale programma 'Geweld hoort nergens thuis' ontwikkeld dat tot doel had 'huiselijk geweld en kindermishandeling terug te dringen, de schade ervan te beperken en de vicieuze cirkel van geweld te doorbreken'.⁷⁸ Sinds 2022 is dit programma overgegaan in het nieuwe landelijke programma voor een integrale aanpak van dit type geweld onder de noemer 'Toekomstscenario kind- en gezinsbescherming'.⁷⁹ Als gezegd is het doel van dit beleid het bewerkstelligen van een integrale samenwerking tussen de hierboven genoemde uitvoeringsinstanties, onder andere door het aanpassen van werkwijzen en juridische kaders.⁸⁰ Inhoudelijk worden er in deze landelijke aanpak – blijkend uit de verschillende documenten en notities die in verband hiermee zijn opgesteld – geen verwijzingen gemaakt naar het fenomeen femicide. Sterker nog, ondanks forse internationale kritiek⁸¹ is het beleid nadrukkelijk genderneutraal.⁸² Anders is dat bij de invulling die het OM geeft aan zijn beleid inzake de aanpak van relationeel geweld. Dat blijkt in de eerste plaats uit het gegeven dat het zich wat betreft de terminologie en duiding aansluit bij internationale feministische literatuur over *intimate partner femicide*: 'intieme terreur, een ernstige vorm van partnergeweld dat zich kenmerkt door een patroon van controle en dwang, speelt een essentiële rol in het voorstadium van een femicide', aldus het OM.⁸³ Voorts is de

vormgeving van het beleid van het OM sterk geïnspireerd op de gezaghebbende onderzoeken van de Britse criminoloog Monckton Smith naar geweld in intieme relaties.⁸⁴ Uit haar onderzoek blijkt dat partnermoord (evenals relationeel geweld) doorgaans volgens een tamelijk voorspelbaar patroon verloopt dat zich kenmerkt door een dader met een gewelddadig relatieverleden en een controledwang jegens de partner.⁸⁵ Monckton Smith pleit er daarom voor dat politie en andere hulpinstanties bij de aanpak van dit type geweld gebruikmaken van een risicotaxatie-instrument dat is gebaseerd op een systeem van *coercive control* in plaats van het verklaren van partnermoord vanuit meer klinische en ad-hocverklaringen. Een dergelijke aanpak is volgens haar problematisch omdat relationeel geweld, controledwang en stalking geen klinische condities zijn maar een gedragspatroon.⁸⁶ Dat betekent dat sociale en culturele opvattingen over de positie van de vrouw een belangrijkere factor zijn voor de verklaring van dit type geweld dan de individuele kenmerken van de dader (anders is dat uiteraard wanneer sprake is van een psychose, wat wel een klinische conditie is). Dat wil niet zeggen dat deze daderkenmerken helemaal niet relevant zouden zijn, deze kunnen wel degelijk een rol spelen in bijvoorbeeld de strafprocedure:

'The coercive control discourse, which has its theoretical roots in feminism, is a resistance to this knowledge and constructs IPF [intimate partner femicide, *MS*] as preceded and motivated by a breakdown in the control the perpetrator has of the relationship (and which they may feel entitled to) and their perceived loss of status or stability as a result. Traditional gendered roles are represented as socially constructed and discriminatory, and not natural.'⁸⁷

76. De term femicide komt sinds 2022 ook voor in de Aanwijzing huiselijk geweld en kindermishandeling (2022A001) maar in die aanwijzing wordt niet expliciet ingegaan op de term femicide.
77. De landelijke aanpak Veiligheid Voorop is een samenwerkingsverband tussen de genoemde instanties dat wordt ondersteund door de Ministeries van Volksgezondheid, Welzijn, Sport en Justitie en Veiligheid en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (meer informatie is te raadplegen via vng.nl/artikelen/aanpak-veiligheid-voorop).
78. Het programma Geweld hoort nergens thuis liep van 2018 tot december 2021; zie voorts de Multidisciplinaire aanpak ++ van de Vereniging Nederlandse Gemeenten waarin eveneens wordt ingezet op een grotere rol voor Veilig Thuis bij de aanpak van relationeel geweld: vng.nl/artikelen/mda.
79. Programmaplan 2023-2026, Toekomstscenario kind- en gezinsbescherming, juli 2023, te raadplegen via: voordejeugdenhetgezin.nl/programmas/toekomstscenario-kind-en-gezinsbescherming.
80. Zie uitgebreid de doelstellingen van het programma (*supra*, p. 6-8).
81. Zie Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence, *GREVIO Baseline evaluation report Netherlands*, Straatsburg: 20 januari 2020, p. 14-15.
82. De genderneutraliteit blijkt uit de gebruikte terminologie: huiselijk geweld en geweld in afhankelijkheidsrelaties (zie bijv. Toekomstscenario kind- en gezinsbescherming, maart 2021, te raadplegen via rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/03/30/tk-bijlage-toekomstscenario-kind-en-gezinsbescherming); dat is overigens een trend die al decennia zichtbaar is in het Nederlandse beleid, zie uitgebreid: C. Roggebrand, 'Shifting policy responses to domestic violence in the Netherlands and Spain (1980-2009)', *Violence against women* 2012, afl. 18, p. 784-806.
83. Evers 2024.
84. J. Monckton Smith, 'Intimate Partner Femicide: Using Foucauldian Analysis to Track an Eight Stage Progression to Homicide', *Violence against Women* 2020/26, afl. 11, p. 1267-1285; J. Monckton Smith, *In Control: Dangerous Relationships and How They End in Murder*, London: Bloomsbury Publishing 2021.
85. Monckton Smith onderscheidt daarin acht stadia waarin de controle van de dader op het slachtoffer steeds indringender wordt, deze stadia komen uitgebreid aan bod in Monckton Smith 2021.
86. Monckton Smith 2020, p. 1269-1270.
87. Monckton Smith 2020, p. 1272. Hoewel er tegenwoordig inmiddels weinig (wetenschappelijke) theorieën zijn die uitgaan van genderrollen als een biologisch en natuurlijk verschijnsel, is er wel een sterke 'maatschappelijke' of politieke tegenreactie waar te nemen. Met name extreem- en radicaal rechtse bewegingen (zoals FvD, Fratelli d'Italia, Fidez, PiS) prediken een terugkeer naar de traditionele en natuurlijke rolverdeling tussen man en vrouw. De populariteit blijkt mede uit internetfenomenen als de *tradwife* en misogynie rolmodellen als Andrew Tate. Zie bijv. A.M. Stern, 'Gender and the Far-right in the United States: Female Extremists and the Mainstreaming of Contemporary White Nationalism', *Journal of Modern European History* 2022, 20(3), p. 322-334 en N.S. Love, 'Shield Maidens, Fashy Femmes, and TradWives: Feminism, Patriarchy, and Right-Wing Populism', *Frontiers in Sociology* 2020/5.

Op basis van het onderzoek van Monckton Smith en het door haar bepleite risicotaxatie-instrument ziet het OM de volgende signalen als een rode vlag voor femicide:

‘Eerdere signalen omvatten onder meer het (bezitterige, agressieve, gewelddadige) relatieverleden van de dader, het aangaan van een snelle verbintenis (love bombing, snel samenwonen, snel in verwachting raken), controlerend gedrag (de vrouw mag niet met andere mannen praten, niet zelf kiezen wat voor kleding ze draagt), een ingrijpende gebeurtenis (veel gehoord: een relatiebreuk) en een escalatie van de situatie, die gepaard kan gaan met geweld. Een non-fatale wurging is een gekende rode vlag in aanloop naar een femicide; daarmee wordt een cruciale grens gepasseerd.’⁸⁸

Het is in verband met het opmerken van deze vroege signalen dat een nauwe samenwerking tussen de verschillende instanties die betrokken zijn bij situaties van relationeel geweld noodzakelijk is. Zo wordt in het kader van het hierboven besproken nationale beleid, sinds 2023 nadrukkelijker ingezet op de betrokkenheid van Veilig Thuis bij meldingen van relationeel geweld en in het bijzonder bij de strafrechtelijke reactie daarop.⁸⁹ Omdat het nationale programma inzake de aanpak van relationeel geweld geen oog heeft voor het fenomeen femicide, zet het OM zelf in op bewustwording hieromtrent. Dat gebeurt door middel van interne overleggen tussen de coördinerend officieren van justitie huiselijk geweld maar ook in het kader van de opleiding wordt er aandacht besteed aan femicide.⁹⁰ Daarbovenop registreert het OM sinds dit jaar cijfers over gendergerelateerd geweld tegen vrouwen en femicide in het bijzonder, om zo meer inzicht te krijgen in de aard en omvang van het probleem.⁹¹ Deze (ketenbrede) bewustwording over de aard en ernst van het fenomeen femicide is gericht op individuele preventie door middel van een vroegtijdige en intensieve samenwerking tussen OM, politie, reclasseringsorganisaties en Veilig Thuis (en in voorkomende gevallen de Raad voor de Kinderbescherming). Voorts lijkt het OM-beleid gericht te zijn op de buitenwereld en daarmee mede bewustwording onder het bredere publiek te willen bewerkstelligen.⁹² Deze bewustwordingscampagne (in het bijzonder via de media) lijkt tot doel te hebben om meer aandacht te creëren voor dit fenomeen en kan mogelijk op die manier bijdragen aan een verandering van cultuur en opvattingen van sommige (groepen) mannen/jongens (maar ook van vrouwen) over de positie van de vrouw.

Kortom, het beleidsmatige gebruik van de term femicide – in de zin van (ex-)partnergeweld met een dodelijke afloop – door het OM lijkt instrumenteel voor het bewerkstelligen van verandering: concreet brengt

het in ieder geval mee dat dit type vrouwenmoord als een prioriteit wordt aangemerkt door het OM, er breder wordt gekeken naar de context van het geweld bij dit type vrouwenmoord en dat verschillende instanties sneller overgaan tot een gezamenlijk optreden ter voorkoming hiervan. Het bovenstaande laat onverlet dat op beleidsmatig terrein meer aandacht besteed zou kunnen worden aan femicide; immers, het nationale programma inzake de aanpak van relationeel geweld kenmerkt zich nog altijd door een gebrek aan gendersensitiviteit. Het beleidsmatig hanteren van de term femicide lijkt voornamelijk vooral door het OM te gebeuren. Tot slot is het mogelijk dat het begrip femicide ook juridisch wordt geoperationeeld, bijvoorbeeld zoals dat in Mexico (en andere Latijns-Amerikaanse landen) is gebeurd. Gedacht kan worden aan een bijzondere strafbaarstelling (al dan niet met een hogere strafbedreiging) of het vorderen van een hogere straf binnen de thans geldende strafbaarstellingen van moord en doodslag. Of en in hoeverre die juridisering ook noodzakelijk is voor een adequate aanpak van dit fenomeen, is een kwestie die een nadere analyse behoeft en het bestek van dit artikel te buiten gaat; het gaat mij er hier slechts om te laten zien dat en op welke wijze het gebruik van het woord femicide zinvol kan zijn voor het strafrechtelijk beleid in Nederland.

5. Het belang en de noodzaak van een feministisch perspectief

Op basis van het voorgaande moge duidelijk zijn dat ik een duidelijke meerwaarde zie voor het gebruik van deze term voor wetgeving en/of beleid. Zoals in de inleiding aangegeven wordt de bruikbaarheid van de term femicide in de Nederlandse strafrechtelijke en criminologische literatuur echter doorgaans bekritiseerd. Mijns inziens wordt in die kritiek ten onrechte een eenzijdig gebruik van femicide geschetst waarbij bovendien onvoldoende rekening gehouden wordt met de achtergrond en ontstaansgeschiedenis ervan. Deze term is geïntroduceerd in de sociologisch-feministische literatuur om woorden te geven aan het fenomeen dat vrouwen disproportioneel vaak slachtoffer zijn van bepaalde geweldsmisdrijven; het doel van deze term was om dit fenomeen te politiseren en juridiseren en daarmee dit (mannelijke) geweld tegen vrouwen adequaat te (kunnen) bestrijden. Het gaat hier aldus niet alleen om strafrechtelijke handhaving, al is deze wel onderdeel van de aanpak van dit probleem. Hoe femicide in het recht dan wel beleid geconceptualiseerd moet worden, hangt in belangrijke mate af van de maatschappelijke context van dat geweld. In het voorgaande ben ik al deels (impliciet) ingegaan op die kritiek, maar het is goed om tegen de hierboven geschetste achtergrond wat uitgebreider en puntsgewijs stil te staan bij die kritiek.

88. Evers 2024.

89. Ontwikkelagenda Veiligheid Voorop, 7 november 2023, te raadplegen via: vng.nl/sites/default/files/2023-11/2023_avv_strategische-kernboodschap.pdf.

90. Zie in dat verband het door de SSR georganiseerde congres over femicide dit najaar: ssr.nl/2024/congres-femicide/.

91. L. Bomers & F. Teimstra, ‘Openbaar Ministerie scherper op signalen die voorafgaan aan femicide: Vaak hetzelfde patroon’, *EenVandaag* 3 februari 2024.

92. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de mediaoptredens van de landelijke officier van justitie huiselijk geweld, kindermishandeling en zeden (zie o.m. Bomers & Teimstra 2024 en K. Bos, B. Endedijk & N. Stefanovski, ‘Allerlei instanties wisten dat hij haar mishandelde – maar het mocht niet baten’, *NRC* 18 december 2023).

Ten eerste wordt de definitie van femicide geïmpreciseerd.⁹³ Deze zou te breed zijn en als ‘paraplubegrip’ weinig houvast bieden om zinvol onderzoek te verrichten naar dit fenomeen, dan wel beleidsmatig of juridisch het onderliggende probleem aan te kunnen pakken.⁹⁴ In de tweede plaats wordt het label femicide, en de onderliggende (maatschappijkritische) betekenis ervan, gezien als te simplistisch voor het verklaren van complexe situaties die een veelheid aan onderliggende individuele factoren kennen.⁹⁵ Ten derde wordt gevreesd dat het gevaar van een ongelijke behandeling op de loer ligt bij het hanteren van een dergelijke *gendered* term en de andersoortige aanpak die daarmee gepaard gaat.⁹⁶

Ik begin bij het eerste kritiekpunt. De term femicide zoals gemunt door Russell is inderdaad een brede term die bovendien in de loop der decennia telkens op net andere wijze is ingevuld. Ondanks de verschillen die er bestaan in de brede definitie(s) van femicide, is er echter ook een duidelijke kern aan te wijzen. Femicide is het gendergerelateerd doden van een vrouw of meisje. Niet het oogmerk (of motief) van de dader, maar de context waarbinnen dat misdrijf plaatsvindt is beslissend voor de vraag of een dergelijk genderelement al dan niet aanwezig is: het doden van een vrouw tijdens een straatroof heeft een dergelijk element (doorgaans) niet, maar het doden van een vrouw na een verkrachting wel omdat verkrachting een misdrijf is dat in veruit de meeste gevallen tegen een vrouw wordt begaan.⁹⁷ De verschillende definities erkennen dat het hier niet om willekeurig, geïsoleerd of sporadisch geweld gaat maar dat deze misdrijven het gevolg zijn van een structurele situatie, ‘a social and cultural phenomenon deeply rooted in customs and mindsets’.⁹⁸ Intuïtief is derhalve duidelijk wat wordt bedoeld met de term femicide, maar de definitie is als zodanig evenwel weinig bruikbaar om er in ons huidige (politieke en juridische) stelsel wetgeving dan wel beleid op te baseren, of om onderzoek naar te verrichten. Femicide-onderzoekers erkennen het belang van een duidelijk omliggende definitie en de uitdagingen die het formuleren daarvan met zich brengt.⁹⁹ Tegelijkertijd laat bestaand onderzoek zien dat ondanks deze uitdagingen en beperkingen, zinvol onderzoek naar dit fenomeen wel degelijk mogelijk is.¹⁰⁰ Mobayed Vega, onderzoeker gespecialiseerd in dataverzameling en -interpretatie naar femicide, doet in dat verband het voorstel om femicide te zien als

een zogenoemd *boundary object*: een concept dat door verschillende groepen (vaak werkzaam in verschillende wetenschappelijke disciplines) op uiteenlopende wijzen wordt gehanteerd en gedefinieerd. Door het benaderen van een concept als een *boundary object* kan het op een meer fluïde wijze worden ingevuld. Hierdoor wordt het mogelijk om een bepaald concept vanuit verschillende disciplines te belichten: *boundary objects* hebben voldoende flexibiliteit zodat ze begrepen en gebruikt kunnen worden in die verschillende disciplines, terwijl zij tegelijkertijd een voldoende duidelijke structuur en identiteit hebben om hun samenhang en betekenis te behouden.¹⁰¹ Een *boundary object* biedt aldus een gedeeld referentiepunt waardoor vanuit verschillende disciplines en perspectieven samengewerkt kan worden zonder dat het perspectief of de kennis vanuit die verschillende disciplines volledig op elkaar afgestemd hoeft te zijn. Voor het verrichten van gezamenlijk onderzoek is het dan uiteraard noodzakelijk dat het begrip voldoende precies wordt gedefinieerd om dat onderzoek ook mogelijk te maken. Deze benadering is in feite wat in de hierboven besproken Europese onderzoeken (zowel van het EIGE als COST Action) als uitgangspunt is genomen.¹⁰²

Zo laat het onderzoek van COST Action zien dat met behoud van de bredere (maatschappelijke en politieke) betekenis van de term femicide, voor beleids- of onderzoeksdoeleinden de definitie nader toegespitst kan worden op die elementen die in een concreet land (of concrete context) als de crux van gendergerelateerd dodelijk geweld kunnen worden aangemerkt. Het onderzoek van het EIGE heeft in navolging hiervan een ‘statistische’ definitie gegeven van femicide die het mogelijk moet maken om dit fenomeen in kaart en vergelijkend op landelijk niveau mogelijk te maken.¹⁰³ Het is uiteindelijk ook deze benadering die in de praktijk van (wetgeving en/of beleid in) Mexico en Nederland (weliswaar impliciet) wordt gehanteerd. In Mexico resulteerde het gebruik van deze term in de eerste plaats in regelgeving en beleid voor een adequate opsporing en vervolging van (dodelijk) geweld tegen meisjes en vrouwen, omdat het klimaat van straffeloosheid een belangrijke component vormde voor het in stand houden (en zelfs faciliteren) van dit onrecht. Ook in Nederland ligt de focus op een heel specifieke vorm van femicide, te weten (ex-)partnergeweld met een dodelijke afloop. Met dit gebruik

93. Liem 2021, p. 164; Ouwerkerk 2023, p. 163-164.

94. Liem 2021, p. 164.

95. Liem 2021, p. 164; P. Aarten e.a., *Wanneer blaffende honden bijten. Een vergelijking tussen fataal en niet-fataal huiselijk geweld*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2019; Buisman & Jansen 2023 (zij het impliciet).

96. Janssen 2023; Ouwerkerk 2023, p. 164.

97. Dat laat onverlet dat het directe oogmerk (of motief) van de dader op iets anders is gericht, het gaat immers niet om de individuele factoren. Voorts kunnen uiteraard ook mannen slachtoffer worden van verkrachting. Dat is doorgaans het geval bij homoseksuele mannen en transgendermannen; dat maakt deze misdrijven eveneens gendergerelateerd omdat het gaat om het gewelddadig bejegenen van mensen die zich niet houden aan het gangbare, traditionele gedrag dat gekoppeld wordt aan vrouwelijkheid en mannelijkheid (zie uitgebreid: R. Gartner & B. McCarthy (red.), *The Oxford Handbook of Gender, Sex and Crime*, Oxford: Oxford University Press 2014).

98. Bijv. CEDAW 2005, par. 159.

99. Zie bijv. A. Zecha e.a., ‘Data sources and challenges in addressing femicide and feminicide’, in: Dawson & Mobayed Vega 2023, p. 91-102.

100. Zie bijv. Collectif Femicides Par Compagnons ou Ex e.a., ‘Femicide data activism’, in: Dawson & Mobayed Vega 2023, p. 103-113; en V. Illesinghe e.a., ‘Femicide/feminicide observatories and watches: perspectives from Argentina, Colombia, Israel, Spain, Panama, and Poland’, in: Dawson & Mobayed Vega 2023, p. 114-125.

101. Gedacht zou kunnen worden aan een concept als ‘sustainability’, dat in verschillende disciplines op uiteenlopende wijzen wordt gedefinieerd en gebruikt. Zie verder: Mobayed Vega 2023, p. 22.

102. EIGE 2017, p. 34-35; Grzyb, Naudi & Marcuello-Servós 2018, p. 22-23.

103. EIGE 2017, p. 34-35.

van de term wordt beoogd om femicidaal geweld in een eerder stadium te herkennen en daarop vanuit (hulp)instanties adequaat te reageren.

Het tweede kritiekpunt lijkt fundamenteeler van aard omdat het het feministische perspectief ter discussie stelt; de samenhang tussen geweld tegen vrouwen en ongelijkheid wordt (impliciet) geproblematiseerd door de nadruk die wordt gelegd op individuele factoren en kenmerken van de dader. Het bestaan van die samenhang is evenwel een belangrijk uitgangspunt in de feministische theorie en vindt overigens een heel stevige basis in wetenschappelijke kennis.¹⁰⁴ Het erkennen van die relatie betekent uiteraard niet dat geen enkele betekenis toekomt aan individuele factoren en kenmerken van de dader, noch dat de ongelijke gendermachtsverhouding en de maatschappelijke gevolgen daarvan die individuele dader (strafrechtelijk) moeten worden toegerekend. Wat de dader van femicide wordt toegerekend, is zijn gedraging: het doden van een vrouw. De kwalificatie van die gedraging als femicide (of dat nu in strikt strafrechtelijke zin is of in beleid) brengt, indachtig de historische achtergrond van die term, mijns inziens mee dat wordt erkend dat die gedraging heeft plaatsgevonden in (en dankzij) het patriarchale stelsel dat wij als maatschappij accepteren en in stand houden (in die zin dat eenieder die deelneemt aan een systeem, een zekere verantwoordelijkheid draagt voor het in stand houden ervan).¹⁰⁵ In zoverre is het aldus vooral een erkenning van die onrechtvaardigheid en een kritiek op de maatschappij als geheel. Wat dat betreft is een analogie met institutioneel racisme op haar plaats; de erkenning dat een individuele wandaad groter is dan een enkel incident, brengt niet (noodzakelijkerwijs) mee dat het individu dient te worden bestraft naar rato van de omvang van het fenomeen. Het individu wordt bestraft voor zijn aandeel daarin, oftewel zijn specifieke gedraging. De erkenning van het fenomeen heeft in de eerste plaats – en vooral – betekenis voor het doel ervan, te weten de verwezenlijking van een cultuurverandering. Zo bezien heeft een bijzondere strafbaarstelling van femicide dan ook vooral een belangrijke symbolische functie en is een hogere strafbedreiging (dan moord of doodslag) niet noodzakelijk. Vanuit een feministische benadering vergt de aanpak van femicide – en in meer algemene zin geweld tegen vrouwen – aldus in de eerste plaats (en vooral) een verande-

ring van culturele normen en maatschappelijke opvatting over de genderrolverdeling, oftewel ‘to change the hearts and minds of individuals by calling on all members of society, in particular men and boys, to change their attitudes’ (niet geheel toevallig de doelstelling van het op feministische leest geschoeide Verdrag van Istanbul).¹⁰⁶ Daarvoor is ook onmiskenbaar een rol weggelegd voor het strafrecht en het strafrechtelijke beleid (als onderdeel van die cultuur maar ook als normerend stelsel van gedrag). Wat die rol precies is, is afhankelijk van waar het zwaartepunt van femicide in een bepaalde samenleving ligt en de omvang en concrete aard ervan. Deze contextuele benadering kan in sommige gevallen nopen tot het in het leven roepen van specifieke strafbaarstellingen (bijvoorbeeld omdat daarmee een duidelijk signaal wordt afgegeven of omdat lacunes in de handhaving worden opgevangen), maar het kan ook nopen tot een andere aanpak bij de opsporing en vervolging van dit type geweld of een andere (mogelijk hogere) bestraffing ervan.

Ten derde is het verzet tegen dit feministische frame gestoeld op de hardnekkige misvatting dat hiermee de neutraliteit of objectiviteit van wet- en regelgeving in het geding komt. De erkenning dat bepaald geweld vrouwen onevenredig raakt en om die reden een andersoortige aanpak (in beleid of in bestraffing) billijkt, zou de neutraliteit van de (straf)rechtspleging in gevaar kunnen brengen. Hoewel neutraliteit een deugd *kan* zijn, is een belangrijke voorwaarde daarvoor dat er sprake is van een gelijk speelveld. Wanneer dat niet zo is, is volharding in het belang van neutraliteit niet alleen een handhaving van de status quo (die ongelijk is) maar biedt het ook een legitimatie voor die ongelijkheid. De vraag of een andere (strafrechtelijke) aanpak van geweld tegen vrouwen in strijd is met het gelijkheidsbeginsel is op zichzelf niet nieuw.¹⁰⁷ Al in 2008 liet het Spaanse constitutionele hof zich uit over de grondwettelijkheid van zwaardere bestraffing van geweld tegen vrouwen en oordeelde dat:

‘[t]he principle of equality is not violated since the law has understood that certain acts – those committed by men – are more serious due to the “relational context in which they occur”. That is, since they are based on gender inequality in the framework of intimate partner

104. Zie onder andere: Monckton Smith 2020; R.E. Dobash & R. Dobash, *Violence against wives: A case against the patriarchy*, London: Open Books 1979; M. Johnson, ‘Gender and types of intimate partner violence: A response to an antifeminist literature review’, *Aggression and Violence* 2011/16, p. 289-296; C.L. Yodanis, ‘Gender Inequality, Violence Against Women, and Fear: A Cross-National Test of the Feminist Theory of Violence Against Women’, *Journal of Interpersonal Violence* 2004 19(6), p. 655-675; B.C. Gutierrez & C. Leaper, ‘Linking Ambivalent Sexism to Violence-Against-Women Attitudes and Behaviors: A Three-Level Meta-analytic Review’, *Sexuality & Culture* 2023; United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women), *Turning promises into action: gender equality in the 2030 agenda for sustainable development* (2018).

105. Uiteraard bestaat de maatschappij niet uit een homogene groep mensen die een monocultuur accepteert, wel kan in algemene zin worden gesteld dat de mondiale samenleving als geheel – met enkele zeer beperkte kleine gemeenschappen – patriarchisch is ingedeeld en dat gendergerelateerd geweld tegen vrouwen (daarom) in alle landen (en alle culturele groepen) voorkomt. Evenwel bestaan er verschillen in de mate waarin geweld tegen vrouwen voorkomt in en binnen verschillende landen. De belangrijkste voorspeller voor de prevalentie van geweld tegen vrouwen is de mate van ongelijkheid tussen de genders, met name achterstelling op het gebied van onderwijs en economische afhankelijkheid zijn bepalende factoren, maar ook factoren als het bestaan van een gewapend conflict of het bestaan van vrouwonderdrukkende cultureel-religieuze normen spelen een rol (zie bijv. J. Mannell e.a., ‘Risk factors for violence against women in high-prevalence settings: a mixed-methods systematic review and meta-synthesis’, *BMJ Global Health* 2022/7).

106. Doelstelling van het Verdrag van Istanbul (zie: Raad van Europa: rm.coe.int/168008bd46).

107. Deze discussie speelt bijvoorbeeld ook in Frankrijk ten aanzien van een bijzondere strafbaarstelling voor femicide (zie EIGE, *Measuring femicide in the EU and internationally: an assessment*, Vilnius: 2021, p. 29, te raadplegen via: eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20213877_pdf_mh021321enn_002.pdf).

relationships. The law seeks a valid purpose: the protection of women's rights in intimate relationships, and the difference in penalties is not disproportionate.¹⁰⁸

Het gaat het bestek van dit artikel te buiten om uitgebreid stil te staan bij de verschillende conceptualisaties van het gelijkheidsbeginsel, maar het is goed op te merken dat het hier om materiële gelijkheid gaat.¹⁰⁹ In tegenstelling tot formele gelijkheid, richt deze invulling zich niet op een uniforme behandeling van eenieder (ongeacht verschillen in gender, etniciteit, sociale klasse, religie etc.), maar heeft tot doel om *de facto* gelijkheid te realiseren voor eenieder en richt zich daarmee in essentie op de emancipatie van de minderheidsgroep.¹¹⁰ Het is juist deze invulling van gelijkheid die ten grondslag ligt aan een gendersensitieve aanpak van dit type geweld.¹¹¹ Deze aanpak brengt bijvoorbeeld mee dat autoriteiten bij een melding van een vrouwelijk slachtoffer van relationeel geweld geacht worden een andere risico-inschatting van het gevaar te maken, veelal resulterend in eerder en steviger ingrijpen dan wanneer het een mannelijk slachtoffer zou betreffen.¹¹² Gendersensitiviteit kan voorts betrekking hebben op de strafmaat (zoals ook door het Spaanse constitutionele hof opgemerkt). Zo kan het een rechtvaardiging zijn voor het opleggen van hogere straffen voor vrouwenmoord in de context van relationeel geweld omdat hiermee uiting wordt gegeven aan de lange periode van intieme terreur die in de meeste gevallen voorafgaat aan dit type vrouwenmoord.¹¹³ Het zichtbaar maken van dit eerder onzichtbare geweld tegen vrouwen is de kern van een andere (en daarmee gendersensitieve) aanpak.

De kritiek op het gebrek aan neutraliteit gaat bovendien voorbij aan het gegeven dat het huidige perspectief (in beleid, wetgeving, politiek of anderszins in de samenleving) eveneens gekleurd is en niet als de absolute waarheid kan worden aangemerkt. Het is onmiskenbaar

het perspectief van de dominante (veelal mannelijke) groep.¹¹⁴ De ontkrachting van de mythe van deze zogenaamde neutraliteit van het (straf)recht staat al decennia centraal in zowel de *critical legal studies* als in de feministische rechtstheorie.¹¹⁵ Wat het strafrecht betreft kan ter illustratie worden gewezen op de strafbaarstelling van abortus, de wijze waarop wordt omgegaan met seksueel geweld (dat vrouwen disproportioneel treft) maar ook de invulling van generieke leerstukken van het strafrecht.¹¹⁶ Genderblindheid is dan ook vooral blindheid voor het vrouwelijke perspectief:

'When [the state] is most ruthlessly neutral, it will be most male; when it is most sex blind, it will be most blind to the sex of the standard being applied. When it most closely conforms to precedent, to "facts", to legislative intent, it will most closely enforce socially male norms and most thoroughly preclude questioning their content as having a point of view at all.'¹¹⁷

Het gebruik van een gendersensitief perspectief is aldus van belang voor de aanpak van gendergerelateerd geweld; het perspectief dat wordt gekozen voor het begrijpen en definiëren van een maatschappelijk probleem, is namelijk veelzeggend voor de oplossingen die daarvoor voor de hand liggen.¹¹⁸ Dat laat Dekker overtuigend zien in zijn onderzoek naar de strafbaarstelling van straatintimidatie in Nederland en Frankrijk. Het initiatief voor de regelgeving omtrent straatintimidatie lag in beide landen bij verschillende belangengroepen en actoren die een andere *framing* hebben gebruikt voor het problematiseren van straatintimidatie en het bepleiten van strafbaarstelling van dit gedrag.¹¹⁹ In Nederland lag dat initiatief bij (extreem)rechtse politieke partijen, terwijl dat in Frankrijk bij feministische groeperingen lag. In Nederland pleitten de partijen ervoor het ogenschijnlijk neutrale openbare-orde-perspectief te gebruiken om

108. Spaans Constitutioneel Hof 14 mei 2008, 59/2008 (zaak aangehaald in rapport EIGE 2021, p. 29).

109. Zie daarvoor uitgebreid: H.M.T. Holtmaat, 'Het gelijkheidsbeginsel: van een vat vol dilemma's naar drie typen van gelijkerechtenwetgeving', in: M. Kroes, J.P. Loof & H.-M.Th. D. ten Napel, *Gelijkheid En Rechtvaardigheid; Staatsrechtelijke Vraagstukken Rondom 'minderheden'*, Deventer: Kluwer 2002, p. 161-175; A. Timmer, 'From inclusion to transformation: Rewriting Markin v. Russia', in: E. Brems (red.), *Diversity and European human rights: Rewriting judgments of the ECHR*, Cambridge: Cambridge University Press 2012, p. 148-170.

110. In *feminist legal theory* wordt tevens gewezen op transformatieve gelijkheid. Deze invulling van gelijkheid heeft eveneens een asymmetrische werking maar gaat een stap verder in die zin dat het zich richt op de onderliggende oorzaken van ongelijkheid en discriminatie (zie uitgebreid Timmer 2012).

111. Overigens is dit inmiddels ook een bevestigde mensenrechtelijke norm, zie bijv. ten aanzien van de overheidsreactie op relationeel geweld EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117, par. 111 (*Volodina t. Rusland*).

112. Zie ook de *separate opinion* van Pinto de Albuquerque onder *Volodina t. Rusland* waarin hij nader ingaat op andere implicaties van een gendersensitieve aanpak voor de interpretatie van positieve verplichtingen; inmiddels lijkt de rechtspraak van het EHRM veel dwingend te zijn in de noodzaak van een expliciet gendersensitieve aanpak van femicidaal geweld, zie EHRM 16 juni 2023, ECLI:CE:ECHR:2023:0615JUD003865018 (*Gaidukevich t. Georgie*).

113. Zie uitgebreid Monckton Smith 2021.

114. Zie o.a. S.J. Schulhofer, 'The feminist challenge in criminal law', *University of Pennsylvania Law Review* 1995, 143, p. 2151-2207; C. Smart, 'Law's Power, the Sexed Body, and Feminist Discourse', *Journal of Law and Society* 1990/17, afl. 2, p. 194-210.

115. R.M. Unger, 'The Critical Legal Studies Movement', *Harvard Law Review* 1983/03, 561-675; C.A. MacKinnon, 'Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence', *Signs* 1983/8, afl. 4, p. 635-658.

116. D. Tyson, *Sex, culpability and the defense of provocation*, London/New York: Routledge 2013; ten aanzien van de invulling van algemene leerstukken wordt de discussie in Angelsaksische stelsels al langer gevoerd. Zo wordt in het bijzonder de invulling van schulduitsluitingsgronden, zoals *provocation* geproblematiseerd. De geruchtmakende strafzaak tegen Kiranjit Ahluwalia in de jaren negentig heeft zichtbaar gemaakt hoe de juridische invulling van dit leerstuk sterk georiënteerd is op de mannelijke dader en aldus te weinig oog heeft voor de vrouwelijke dader (K. O'Donovan, 'Defences for battered women who kill', *Journal of Law and Society* 1991/18, afl. 2, p. 219-240).

117. MacKinnon 1983, p. 658.

118. Zie M. Dekker, *Politicizing street harassment: the constitution of a public problem in the Netherlands and France* (diss. Amsterdam UvA/ EHESS), 2021.

119. Dekker 2021, p. 177-208.

straatintimidatie langs de weg van APV's strafbaar te stellen, terwijl in Frankrijk het gender- (of feminisme) perspectief vooropstond en een duidelijke koppeling gemaakt werd met ander gendergerelateerd geweld tegen vrouwen.¹²⁰ Dekker laat zien dat dat frame implicaties heeft gehad voor de algehele aanpak en legitimatie van het overheidsoptreden in dezen. Zo is in Frankrijk (ook) nadrukkelijk ingezet op educatief beleid om gedragsverandering teweeg te brengen.¹²¹ Hoewel het Nederlandse openbare-orde-frame neutraler oogt (er wordt immers niet bij voorbaat ingezoomd op bepaalde kenmerken van het slachtoffer dan wel de dader), laat het onderzoek van Dekker zien dat de framing uiteindelijk heeft geleid tot een 'culturalisering' van het probleem. Straatintimidatie werd aangemerkt als een probleem van 'Marokkaanse jongens' die opgroeien in een cultuur waarin mannen en vrouwen niet gelijkwaardig aan elkaar zijn¹²² (alsof het patriarchaat in de witte Nederlandse cultuur non-existent is). Het munten van het verbod op straatintimidatie als het *sisverbod* is dan ook veelzeggend. Deze framing heeft er voorts voor gezorgd dat is verzuimd straatintimidatie te koppelen aan andere vormen van gendergerelateerd geweld.¹²³ Dat dat geen vrijblijvende keuze is, is terug te vinden in internationale mensenrechtelijke instrumenten ten aanzien van gendergerelateerd geweld. Deze nopen zonder uitzondering tot een gendersensitief frame bij de aanpak van dit type geweld.¹²⁴

Aan het feminisme ligt een maatschappijkritisch gedachtegoed ten grondslag; dat brengt mee dat de focus ligt op structurele in plaats van individuele factoren. Het richt zich vooral en in de eerste plaats op de verklaring van gedrag vanuit maatschappelijke structuren en sociale normen; de onderliggende gedachte is dat individuele daden in grote mate worden beïnvloed door maatschappelijke opvattingen, culturele normen en structuren in de samenleving. Het feminisme laat voorts zien dat die ongelijke verdeling van macht in de samenleving een prijs heeft: waar de een een *voorrecht* geniet, betekent het dat een ander daar de prijs voor betaalt. Dat wil niet zeggen dat *alle vrouwen* slachtoffers zijn en *alle mannen* bevoorrecht, maar wel dat in een situatie waarin grote groepen vrouwen slachtoffer zijn vanwege het bestaan van ongelijke machtsstructuren, bezinning op die situatie noodzakelijk is voor een oplossing en aanpak.

6. Tot besluit

Afrondend is het van belang op te merken dat de discussie over het gebruik van de term femicide geen wedstrijd is over de vraag of mannen of vrouwen vaker slachtoffer worden van dodelijk geweld en wanneer dat erger gevonden moet worden. Geen enkele groep is immuun

voor geweld en inderdaad zijn mannen getalsmatig vaker slachtoffer van dodelijk geweld (en soms zelfs van gendergerelateerd geweld, zij het aanzienlijk minder vaak dan vrouwen), maar daarvoor bestaan heel andere verklaringen. Waar het om gaat is de erkenning dat bepaald geweld het resultaat is van de inherent ongelijke gendermachtsverdeling in de wereld. Vanuit een feministische – oftewel een gendersensitieve – benadering wordt dat gegeven als vertrekpunt genomen voor het uiteindelijke doel dat bestaat uit het verwezenlijken van een cultuurverandering. Daarvoor is het nodig dat bepaalde patronen zichtbaar worden, dat bepaalde handelingen herkend en erkend worden als onderdeel van die schadelijke patronen van geweld en onderdrukking en deze als zodanig worden benoemd. Het kwalificeren (in beleid of in strikt juridische zin) van een gedraging als femicide is instrumenteel in het zichtbaar maken van die patronen en een eerste stap in een mogelijke aanpak ervan. De maatschappijkritische ondertoon van de term femicide is aldus niet een verwijt dat de individuele dader in strafrechtelijke zin wordt gemaakt en tegelijkertijd wordt het ook niet gebruikt om zijn daad te excuseren. Het is in de eerste plaats een verwijt tegen de maatschappij zelf. Het benoemen van die ongemakkelijkheid leidt op zichzelf niet tot een cultuurverandering, maar is daarvoor wel cruciaal.

Het woord femicide heeft een zekere beladenheid omdat het verwijst naar de ontstaansgeschiedenis en politieke achtergrond ervan. Het is bovendien niet een (geheel) juridische term, maar een term die is ontstaan in de feministische (maatschappijkritische) literatuur. Mijns inziens is het daarom voldoende om van femicide te spreken als een bepaald type dodelijk geweld vrouwen onevenredig vaak treft vanwege de hun door genderrollen aangewezen plaats in de samenleving. Dat is een objectief vast te stellen omstandigheid die past bij de definitie van femicide. Femicide betekent *vrouwenmoord*, de tegenhanger van het genderneutrale misdrijf moord (homicide). Het heeft dan ook niet dezelfde connotatie als *genocide*, ook al klinkt het in het Nederlands als een equivalent daarop. Voor het misdrijf femicide hoeft geen sprake te zijn van dubbel opzet: opzet op de dood van het slachtoffer en opzet op het uitroeien van *de vrouw* (als misogyn opzet of motief). Femicide brengt tot uitdrukking dat moord begaan onder bepaalde omstandigheden en in een zekere context, die meebrengt dat vrouwen onwillekeurig daar het slachtoffer van zijn vanwege hun specifieke positie in de maatschappij, als een *gendered crime* moet worden gezien. Kortom, het zijn niet de misogynie motieven van de individuele daders die het label femicide billijken, maar de misogynie samenleving die de voedingsbodem is van dit geweld.

120. Dekker 2021, p. 263-279.

121. Dekker 2021, p. 261-280 en 283-311; Dekker is evenwel ook kritisch op de uiteindelijke implicaties van het Franse beleid. Ondanks de roep van feministische groepen om nog nadrukkelijker in te zetten op preventie (langs de weg van onderwijs) en minder op repressie, zet de Franse overheid toch in op een repressieve aanpak (zie M. Dekker, 'De strafbaarstelling van straatintimidatie en het risico van etnisch profileren. Een pragmatische sociologie van kritiek', *RdW* 2022, afl. 1, 43, p. 16).

122. Gemeenteraadslid Tanya Hoogwerf van Leefbaar Rotterdam wijst expliciet op jongeren uit 'de Marokkaanse of Arabische cultuur' als de crux van dit probleem, zie citaat uit interview Dekker 2022, p. 12.

123. Dekker 2022, p. 8-30.

124. Het meest dwingend in die zin is artikel 6 van het Verdrag van Istanbul; zie in dat verband het hierboven aangehaalde GREVIO-rapport inzake het genderneutrale beleid van Nederland met betrekking tot de aanpak van geweld tegen vrouwen en relationeel geweld in het bijzonder: GREVIO 2020, p. 14-15 (te raadplegen via: rm.coe.int/grevio-report-on-netherlands/1680997253).